

Plangebied Meerweg – Helder's Werf te Haren (gemeente Haren)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Administratieve gegevens

provincie: Groningen
gemeente: Haren
plaats: Haren
toponiem: Meerweg – Helders Werf
bevoegd gezag: gemeente Haren
opdrachtgever: gemeente Haren
coördinaten: 234.069 / 575.463
kaartblad: 07D
onderzoeksmeldingsnummer: 58639
uitvoerder: Libau
rapportnummer: 13-214
beheer documentatie: Libau, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, gemeente Haren en E-depot
auteur: N. van der Mei
autorisatie: drs. J. Molema
telefoon: 050-3126545
fax: 050-3123362
e-mail: info@libau.nl

Plangebied Meerweg - Helders Werf te Haren (gemeente Haren)

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Planvoornemen

In opdracht van de gemeente Haren, vertegenwoordigd door de heer P. Teerhuis, is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Meerweg - Helders Werf te Haren (zie figuur 1). De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen herontwikkeling van een voormalige jachtwerf, waarbij onder andere drie woningen worden gerealiseerd (zie figuur 2). Het gebied waar de ingrepen worden beoogd, wordt hieronder verder aangeduid als plangebied.

Figuur 1: De ligging van het plangebied Meerweg – Helders Werf te Haren aangegeven met een rode cirkel (Topografische Atlas Groningen schaal 1:25000). In de inzet een recente luchtfoto (www.bing.com/maps) waarop met een rood kader de begrenzing van het plangebied is aangegeven.

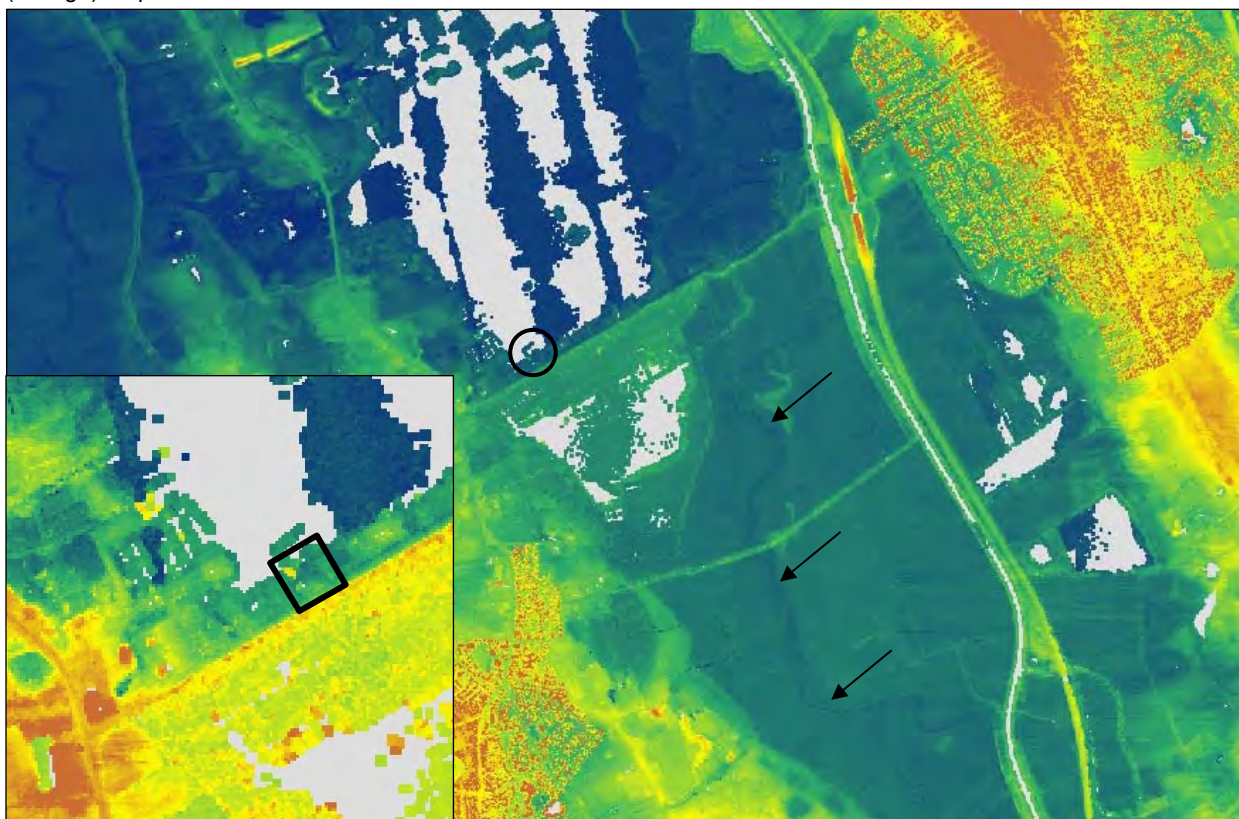
Figuur 2: Voorgestelde inrichting van het plangebied (bron: Rho Adviseurs - Concept Bestemmingsplan Haren Meerweg locatie Helders Werf).

Landschappelijke informatie

Het plangebied ligt aan de Meerweg langs de zuidelijke oever van het Paterswoldse Meer in het voormalige veengebied Neerwold. Neerwold is gelegen tussen de Tynaarlo-rug en de Hondsrug, twee glaciale ruggen die zijn ontstaan tijdens de voorlaatste ijstijd (saalien). Tijdens de laatste ijstijd (weichselien) kwam Nederland weliswaar niet onder een ijskap te liggen, maar door de koude omstandigheden en schaarse vegetatie, kon de wind wel gemakkelijk vat krijgen op het zand dat aan de oppervlakte lag. Hierdoor werden over een groot gebied dekzanden afgezet. Vanaf het holoceen vormt het laaggelegen gebied tussen de Tynaarlo-rug en de Hondsrug het stroomdal van de Drentsche Aa.

Door zeespiegelstijging en de daarmee samenhangende stagnatie van de waterafvoer vernatte het landschap en ontstond in de omgeving van het plangebied veengroei. Aanvankelijk begon het veen lokaal te groeien in depressies en rivierdalen. In de loop van de bronstijd (of mogelijk al eerder) breidde het veen zich vanuit het dal van de Drentsche Aa dusdanig uit dat ook het plangebied met veen bedekt raakte. Hierdoor werd het plangebied uiteindelijk onbewoonbaar. Waarschijnlijk was het gebied niet geheel ontoegankelijk.

Op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is te zien dat het vroegere Neerwold beduidend lager ligt dan het omringende gebied (zie figuur 3). De hogere ligging van de Tynaarlo-rug en de Hondsrug is goed te zien. Ook is de (huidige) loop van de Drentsche Aa te herkennen.

Figuur 3: Hoogteverschillen in en rondom het voormalige Neerwold (www.ahn.nl). De rode, oranje en gele tinten op de kaart geven de relatief hoge delen van het landschap aan; de groene en blauwe tinten de relatief lage delen. De ligging van het plangebied Meerweg – Helden Werf te Haren is aangegeven met een cirkel. De pijlen wijzen de loop van de Drentsche Aa aan. In de inzet een detailopname van het plangebied (zwart kader).

In de middeleeuwen werd Neerwold toegankelijker en bruikbaar vanwege afnemende neerslag en hogere temperaturen. De top van het veen verdroogde enigszins en het veengebied werd in gebruik genomen als weidegebied. Bewoning vond plaats op met leem verhoogde woonplaatsen, de zogenaamde veenterpen.

In de loop van de middeleeuwen werd het gebied echter weer te nat voor bewoning. Bij stormvloed drong de zee zelfs via de Drentsche Aa tot in de omgeving van het plangebied door en zette hier laagjes klei af.

Vanaf de 18de eeuw vond in Neerwold grootschalige afgraving van het veen plaats ten behoeve van brandstofwinning (turf). Het Paterswoldse Meer is tussen 1740 en 1835 ontstaan door deze verveening. De kleilagen in het veen leverden echter een slechte kwaliteit turf op, waardoor de inkomsten uit de turfstekerij in de loop van de 19de eeuw steeds verder achteruit liepen.

Aardkundige informatie

Volgens de fysisch geografische kaart van de provincie Groningen ligt het plangebied in een afgegraven gebied (lichtgrijs op de kaart; zie bijlage *Uitsnede fysisch geografische kaart*). Deze afgraving houdt verband met de veenontginningen waardoor het Paterswoldse Meer ontstond. De bodemkaart geeft aan dat in het plangebied moerige podzolgronden met een moerige bovengrond voorkomen (code vWp; zie bijlage *Bodemkaart*). De hier aanwezige moerige bovenlaag is het restant van het oorspronkelijke veenpakket.

In 2011 heeft De Steekproef een booronderzoek uitgevoerd aan de Meerweg te Haren. Hierbij zijn direct ten westen van het plangebied drie boringen gezet (Bongers 2011, locatie 6). Alleen in de meest zuidelijke boring (bij de Meerweg) zijn de restanten van een podzolbodem aangetroffen. In de twee andere boringen bestond de bodem uit een bijna 2 meter dik veraard veenpakket met daaronder zand. Het ontbreken van een podzolbodem in dit zand duidt op relatief natte omstandigheden. Dergelijke nattere gronden waren in de prehistorie niet geschikt als woonlocatie.

Archeologische en historische informatie

Het plangebied is niet geregistreerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK), noch zijn binnen het plangebied archeologische waarnemingen bekend (geen waarnemingen geregistreerd in de archeologische database ARCHIS). In de nabije omgeving kwamen zeer veel veenterpen voor, maar een groot aantal hiervan is verdwenen in het Paterswoldse Meer, de Hoornse Plas, het Hoornse Meer en het Friescheveen. Een nog wel zichtbare veenterp is het eilandje Heemstede (waarnemingen 9906 & 214019; zie bijlage *Kaart archeologie*) in het Paterswoldsemeer. Ook aan de oostzijde van het Friescheveen ligt nog een middeleeuwse veenterp (AMK-terrein 13978).

Iets ten zuiden van het Friescheveen is in het verleden een aantal vuurstenen bijlen aangetroffen, mogelijk een depot uit het neolithicum (waarnemingen 34040 & 39878). Verder is in de omgeving van het plangebied een stuk bewerkt natuursteen aangetroffen (waarneming 238907) en een aantal stuks bewerkt vuursteen (waarneming 47330). Op iets grotere afstand van het plangebied ligt de havezathe Paterswolde (AMK-terrein 14021).

Op de Beleidskaart Archeologie van de gemeente Haren (Libau 2012) is te zien dat het plangebied grotendeels in een gebied met een hoge archeologische verwachting ligt (roze kleur; zie figuur 4). Ten zuidwesten van het plangebied ligt een historische boerderijplaats (oranje kader). De Hoornsedijk, ten zuiden van de Meerweg, is als waardevol historisch element (bruine lijn) op de beleidskaart opgenomen. Een deel van de bebouwing aan de Meerweg is daarnaast als historische bebouwingszone (blauw gearceerd) op de beleidskaart opgenomen.

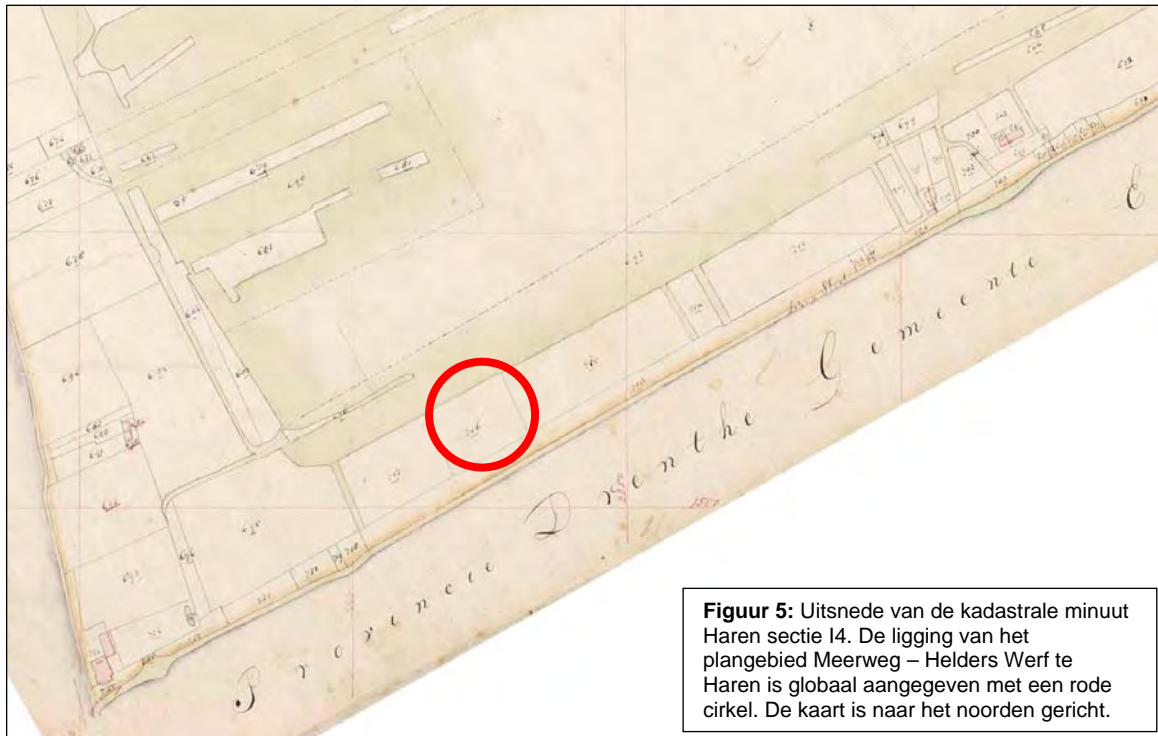

Figuur 4: Uitsnede uit de Beleidskaart Archeologie van de gemeente Haren (Libau 2012). De ligging van het plangebied Meerweg - Helden Werf te Haren is aangegeven met een rode cirkel.

Op de kadastrale minuut uit het begin van de 19de eeuw (gemeente Haren, sectie I4) is te zien dat het plangebied in gebruik was als weiland (zie figuur 5 en bijlage *Kadastrale minuut via HisGIS*). De grond was, net als de meeste omliggende percelen, eigendom van veenbaas Reinder Hoenderken. In het gebied dat nu tot het Paterswoldse Meer behoort, werd nog volop turf gewonnen.

De situatie in het plangebied blijft tot het begin van de 20ste eeuw vergelijkbaar met die op de kadastrale minuut, zo blijkt uit de topografische militaire kaarten (zie bijlage *Ruimtelijke ontwikkeling*). Op de kaart van 1903 is te zien dat de vervening van Neerwold voltooid is en dat het Paterswoldse Meer grotendeels zijn huidige vorm heeft gekregen. Op de topografische kaart van 1913 is voor het eerst bebouwing in het plangebied weergegeven. Gedurende de 20ste eeuw vinden er binnen het plangebied regelmatig wijzigingen plaats in de (locatie van de) bebouwing en in de loop van de oeverlijn van het meer.

Overweging en advies

Het plangebied ligt in het laaggelegen gebied tussen de Tynaarlo-rug en de Hondsrug, langs de zuidelijke oever van het Paterswoldse Meer. In de steentijd waren de drogere dekzanden in dit gebied geschikt voor bewoning. Volgens de bodemkaart komt in het plangebied een moerige podzolbodem voor. De aanwezigheid van moerige gronden duidt er op dat er al vroeg in de prehistorie sprake was van relatief natte omstandigheden, waardoor het plangebied niet erg in trek zal zijn geweest als vestigingplaats. Dit wordt bevestigd door de resultaten van het booronderzoek dat in 2011 door De Steekproef direct ten westen van het plangebied is uitgevoerd. Hieruit blijkt dat het in deze omgeving veelal te nat was voor podzolvorming. Gezien deze relatief natte omstandigheden in het plangebied wordt de kans op de aanwezigheid van archeologische resten uit de steentijd binnen het plangebied zeer klein geacht.

Door veengroei was vanaf de bronstijd (of mogelijk al eerder) bewoning in het plangebied onmogelijk. In de middeleeuwen vond bewoning plaats op veenterpen. Vanaf de 18de eeuw werd grootschalig turf gewonnen. De turfwinning heeft niet alleen geleid tot het verdwijnen van de meeste veenterpen, maar ook tot aantasting van het oorspronkelijke middeleeuwse oppervlak.

Ook in het plangebied heeft waarschijnlijk afgraving van veen plaatsgevonden. Daarnaast hebben de wisselende bebouwing en de veranderingen van de oeverlijn in de laatste eeuw geleid tot bodemverstoring en daardoor van eventueel nog aanwezige archeologische resten. Derhalve wordt de kans op de aanwezigheid van intacte archeologische resten uit de middeleeuwen in het plangebied zeer klein geacht.

Op basis van het bovenstaande wordt nader archeologisch onderzoek binnen het plangebied niet noodzakelijk geacht. Mochten tijdens werkzaamheden onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen dan geldt krachtens de Monumentenwet (1988) een meldingsplicht. Vondsten dienen zo spoedig mogelijk te worden gemeld bij het bevoegd gezag (de gemeente Haren) en bij Libau.

Bijlagen:

- Uitsnede fysisch geografische kaart;
- Bodemkaart;
- Kaart archeologie;
- Kadastrale minuut met projectie huidige topografie;
- Ruimtelijke ontwikkeling.

Geraadpleegde literatuur, bronnen en kaarten

Actueel Hoogtebestand Nederland (www.ahn.nl).

ANWB, 2004. *Topografische Atlas Groningen 1:25.000*. ANWB bv, Den Haag.

Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de provincie Groningen.

Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bongers, J.M.G., 2011: *Haren, Meerweg (Gemeente Haren, Gr.). Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek*. Steekproefrapport 2011-08/05c.

Cultuurhistorische Waardenkaart Groningen. Provincie Groningen 2004.

Grote Historische topografische Atlas Groningen ± 1900 – 1930, schaal 1: 25000. Uitgeverij Nieuwland, 2006. Tilburg.

Grote Historische Atlas van Nederland, 1: 50000. Deel 2: Noord-Nederland 1851 – 1851. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990. Groningen.

Historisch Geografisch Informatiesysteem (www.hisgis.nl).

Versfelt, H.J., 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland, 1773-1794*. Heveskes Uitgevers, Groningen.

Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.1. College voor de Archeologische Kwaliteit (www.sikb.nl).

Luchtfoto's Google Earth/Maps.

Minuutplans uit het begin van de negentiende eeuw en overige historische kaarten (www.watwaswaar.nl).

Schroor, M. & J. Meijering, 2007. *Golden Raand. Landschappen van Groningen*. In Boekvorm Uitgevers, Assen.

Slageren, A.H. van, 1989. Het Paterswoldse Meer. Ontstaan en ontwikkeling. *Harener Historische Reeks* 6.

Snijders, F.L., 1985. *Fysische geografie in de provincie Groningen*. Milieu- en landschapsonderzoek Provinciaal Planologische Dienst. Groningen.

Stiboka, 1985. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1: 50.000. Blad 7 West Groningen Uitgave 1973* Stiboka, Wageningen (Toelichting gepubliceerd in 1986; kaartopname door A.E. Clingeborg et al.).

Versfelt, H.J. & M. Schroor, 2005. *De atlas van Huguenin; militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Heveskes Uitevers, Groningen/Veendam.

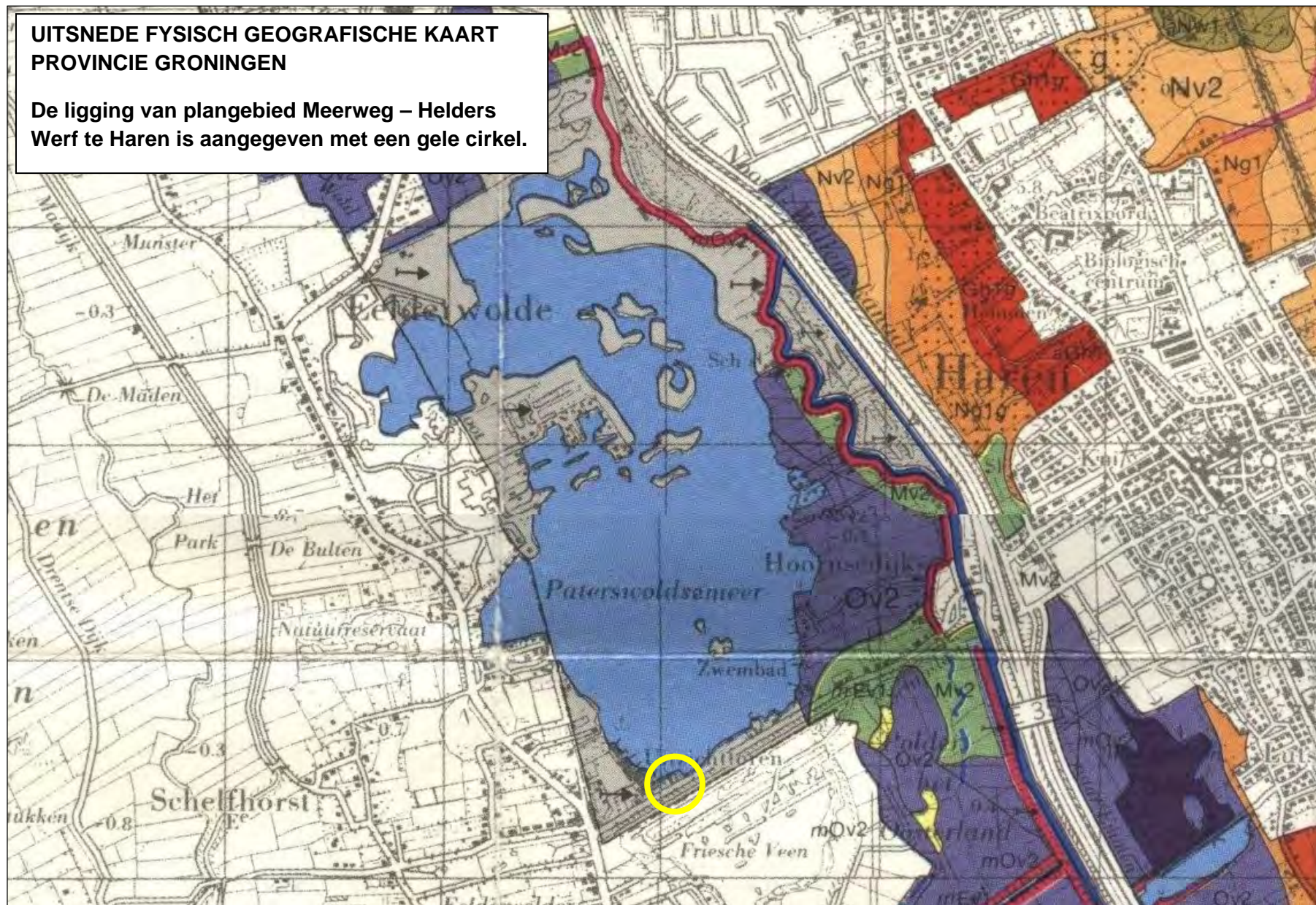
Archeologische periodes

paleolithicum	tot 8800 v.Chr.
paleolithicum vroeg	tot 300000 C14
paleolithicum midden	300000 - 35000 C14
paleolithicum laat	35000 C14 - 8800 v.Chr.
paleolithicum laat A	35000 - 18000 C14
paleolithicum laat B	18000 C14 - 8800 v.Chr.
mesolithicum	8800 - 4900 v.Chr.
mesolithicum vroeg	8800 - 7100 v.Chr.
mesolithicum midden	7100 - 6450 v.Chr.
mesolithicum laat	6450 - 4900 v.Chr.
neolithicum	5300 - 2000 v.Chr.
neolithicum vroeg	5300 - 4200 v.Chr.
neolithicum vroeg A	5300 - 4900 v.Chr.
neolithicum vroeg B	4900 - 4200 v.Chr.
neolithicum midden	4200 - 2850 v.Chr.
neolithicum midden A	4200 - 3400 v.Chr.
neolithicum midden B	3400 - 2850 v.Chr.
neolithicum laat	2850 - 2000 v.Chr.
neolithicum laat A	2850 - 2450 v.Chr.
neolithicum laat B	2450 - 2000 v.Chr.
bronstijd	2000 - 800 v.Chr.
bronstijd vroeg	2000 - 1800 v.Chr.
bronstijd midden	1800 - 1100 v.Chr.
bronstijd midden A	1800 - 1500 v.Chr.
bronstijd midden B	1500 - 1100 v.Chr.
bronstijd laat	1100 - 800 v.Chr.
ijzertijd	800 - 12 v.Chr.
ijzertijd vroeg	800 - 500 v.Chr.
ijzertijd midden	500 - 250 v.Chr.
ijzertijd laat	250 - 12 v.Chr.
Romeinse tijd	12 v.Chr. - 450 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg	12 v.Chr. - 70 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg A	12 v.Chr. - 25 n.Chr.
Romeinse tijd vroeg B	25 - 70 n.Chr.
Romeinse tijd midden	70 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd midden A	70 - 150 n.Chr.
Romeinse tijd midden B	150 - 270 n.Chr.
Romeinse tijd laat	270 - 450 n.Chr.
Romeinse tijd laat A	270 - 350 n.Chr.
Romeinse tijd laat B	350 - 450 n.Chr.
middeleeuwen	450 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen vroeg	450 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen vroeg A	450 - 525 n.Chr.
middeleeuwen vroeg B	525 - 725 n.Chr.
middeleeuwen vroeg C	725 - 900 n.Chr.
middeleeuwen vroeg D	900 - 1050 n.Chr.
middeleeuwen laat	1050 - 1500 n.Chr.
middeleeuwen laat A	1050 - 1250 n.Chr.
middeleeuwen laat B	1250 - 1500 n.Chr.
nieuwe tijd	1500 - heden
nieuwe tijd A	1500 - 1650 n.Chr.
nieuwe tijd B	1650 - 1850 n.Chr.
nieuwe tijd C	1850 - heden

**UITSNEDE FYSISCH GEOGRAFISCHE KAART
PROVINCIE GRONINGEN**

De ligging van plangebied Meerweg – Helder
Werf te Haren is aangegeven met een gele cirkel.

235365 / 576986

232766 / 574388

N. van der Mei

Legenda

- PLAATSNAMEN
- BODEM ((c)Alterra)
- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)
 - bebouwd gebied
 - doorgaande wegen
 - bos
 - bouwland
 - weiland
 - boomgaard/kwekerij
 - heide
 - zand
 - begraafplaats
 - water
 - overig bodemgebruik

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

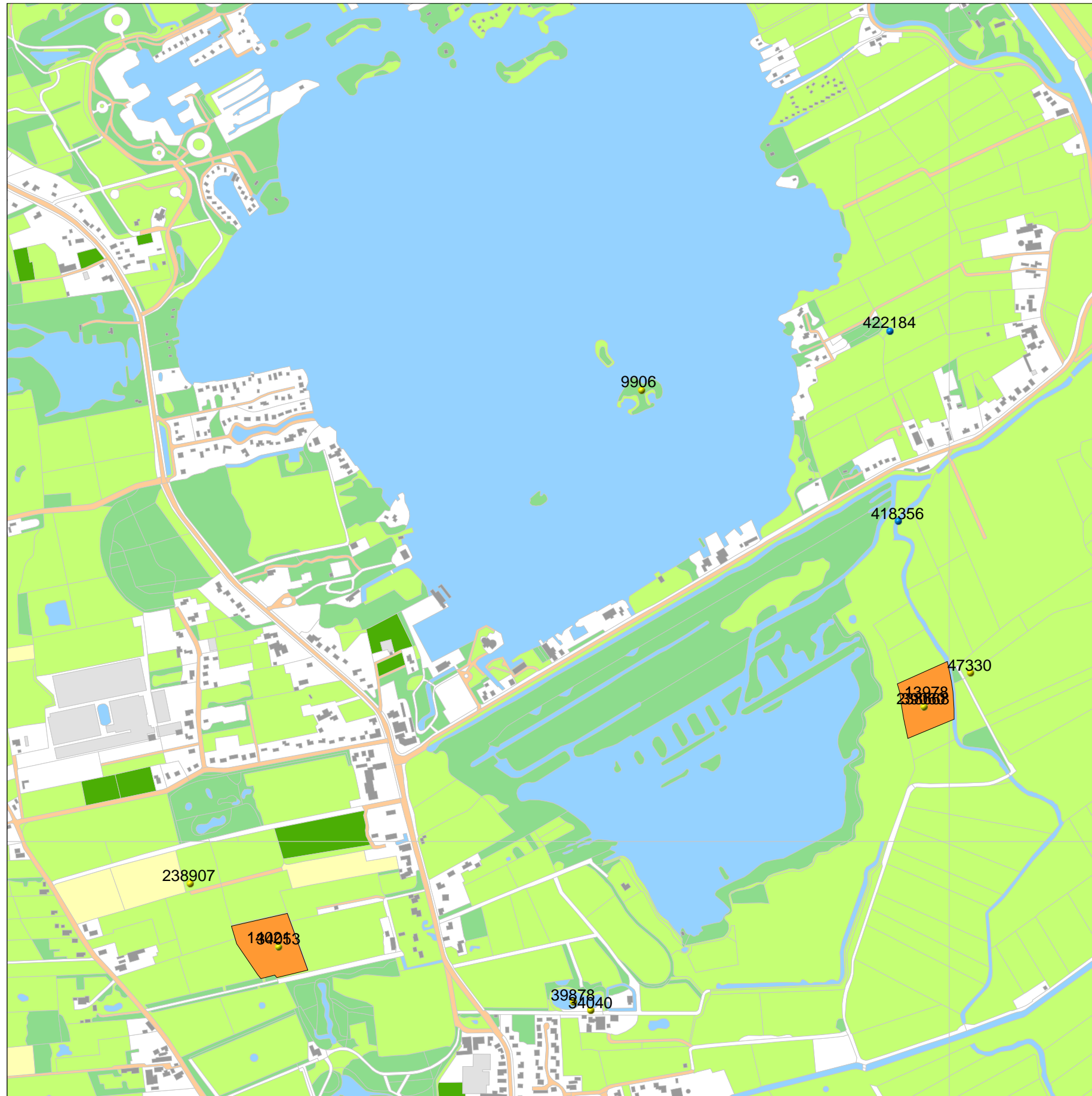
Kaart archeologie Haren Meerweg Helder's Werf

Combinatie van AMK en Archis

01-10-2013

235365 / 576986

N. van der Mei

232766 / 574388

Legenda

- WAARNEMINGEN
- VONDSMELDINGEN

PLAATSNAMEN

MONUMENTEN

- archeologische waarde
- hoge archeologische waarde
- zeer hoge archeologische waarde
- zeer hoge arch waarde, beschermd

HUIZEN

TOP10 ((c)TDN)

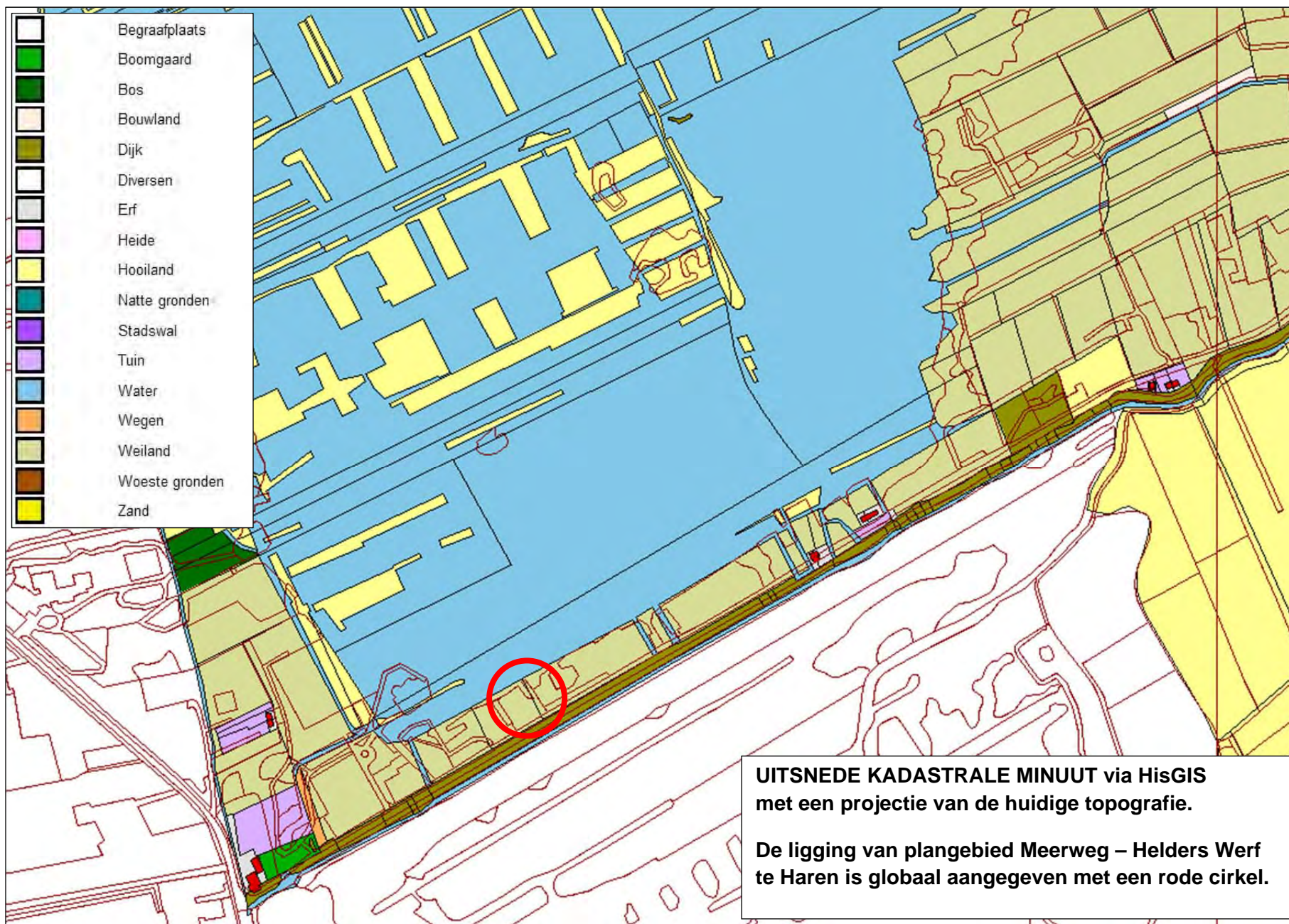
- bebouwd gebied
- doorgaande wegen
- bos
- bouwland
- weiland
- boomgaard/kwekerij
- heide
- zand
- begraafplaats
- water
- overig bodemgebruik

0 500 m

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Ruimtelijke ontwikkeling van het plangebied Meerweg – Helden Werf te Haren en omgeving aan de hand van topografische (militaire) kaarten

